

Давидюк Т.В., к.е.н., доц.,
докторант кафедри бухгалтерського обліку і контролю
(Житомирський державний технологічний університет)

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Світовий розвиток суспільства свідчить, що основним багатством будь-якої країни є люди, а ступінь розвитку людини і задоволення її потреб виступають провідним критерієм економічного і соціального прогресу суспільства.

Керівництво підприємством більше уваги приділяють нематеріальним характеристикам, потенціалу їх працівників. Безпосередньою і головною продуктивною силою нової технологічної епохи виступає людський інтелект.

Місце людини у відтворювальному процесі з розвитком суспільства, науково-технічного прогресу в галузі техніки і технології постійно змінюється, з'являються нові, більш складні форми капіталу, які мають значний потенціал економічної активності, що є вектором розвитку країни.

Історичний розвиток категорії “капітал” свідчить про те, що в кожній його формі зберігаються старі і проявляються нові особливі риси, що зумовлено особливістю капіталу в капіталістичному ринковому господарстві.

До сучасних тенденцій розвитку економічної науки та практики необхідно віднести динамічне піднесення людського капіталу. На думку І.А. Іванюка в сучасних умовах на найближче майбутнє єдиним фактором, розвиток якого має достатньо значний ресурс як за якісно-кількісними параметрами, так і за часовими є людський капітал [2].

Теорія людського капіталу набула поширення в період піднесення ринкової економіки у капіталістичних країнах, коли темпи науково-технічного прогресу стрімко зростали, підвищувалася роль інтелектуальної складової людського фактору у технологічному переозброєнні виробництва, започаткувався перехід людства до нової стадії розвитку – постіндустріальної.

“Сучасне суспільство епохи зрілої стадії науково-технічної революції і початкової стадії інформаційно-комунікаційної революції, – відмічають А.І. Добринін, С.А. Дятлов, Є.Д. Циренова, – можна охарактеризувати як інформаційне суспільство, в якому структура творчих продуктивних сил людини актуалізується не у формі людського капіталу, а у формі людських інформаційних ресурсів (потреб, здібностей, сил)” [3, с.15]; т.е. человеческий капитал здесь уже называется ресурсом.

В постіндустріальному суспільстві найманий працівник і його робоча сила функціонують і відтворюються не в товарній формі, а у формі людського капіталу. Не тільки капіталіст – підприємець, але і сам працівник відноситься до вкладень в свої продуктивні здібності (економічні сили) як до капіталізованих накопичень.

Капіталом сьогодні називають “людський”, “соціальний”, “організаційний”, “символічний” і інші. Проте серед названих капіталів ціннісним компонентом виробництва, здатним генерувати додану вартість, вилучену з найманої праці є людський капітал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що проблемам людського фактору в економіці присвячено багато наукових праць і спектр досліджень з даної проблематики розширюється. Таку тенденцію можна охарактеризувати як обернено пропорційну до сукупності раціонально-последовних кроків у розвитку системи бухгалтерського обліку України, що і обумовлює важливість не лише подальших наукових пошуків, але й визначення шляхів їх відображення в економічній практиці.

Метою дослідження є визначення позицій концепції людського капіталу на предмет їх відповідності сучасним засадам розвитку бухгалтерського обліку в ринково-зорієнтованій економіці, а також визначення місця людського капіталу в складі майна

підприємства у зв'язку з відсутністю структурованого і самодостатнього підходу до використання цього поняття.

Проведений аналіз економічної літератури дозволяє виділити три підходи до визначення поняття “капітал”:

1) матеріально-речовий підхід, за яким капітал – це матеріально-речова база сформованого капіталу, що забезпечує розкриття технічної, технологічної природи, особливості і конкретні характеристики капіталу. Такий підхід, як відмічають Р.О. Костирко, Н.В. Терична, В.О. Шевчук “статичний, оскільки він обернений тільки в минуле, зафіксоване в його матеріально-речових формах, їх якісних, кількісних параметрах, складі і структурі. Тобто нерозкритими залишаються динаміка капіталу, його зв'язок з майбутнім, взаємодія з грошовими елементами і робочою силою” [3, с. 14];

2) грошовий (монетарний) підхід, за яким капітал розглядається як грошове вираження господарських операцій, що відбуваються на підприємстві з метою визначення отриманого ним доходу. Зазначений підхід забезпечує розкриття динамічних властивостей капіталу, проте ігнорує характер і причини динаміки, обумовленої матеріально-речовими факторами;

3) підхід, за яким капітал розглядається як економічні (виробничі) відносини між суб'єктами його відтворення з метою раціональних умов безперервного відтворення для реалізації економічного інтересу даних суб'єктів. Недоліком такого підходу є відсутність визначення складу, матеріально-речової, грошової оцінки та цільових критеріїв руху капіталу.

Кожен підхід до пояснення сутності капіталу є вираженням ступеня розвитку суспільства, дослідження економічної природи і певних аспектів сутності капітал підприємства.

Отже, капіталом, на нашу думку, є економічна категорія, що виражає відношення власності до конкретної сукупності матеріально-речових; грошових та інформаційних факторів виробництва, які забезпечують підвищення доходів його власника. При цьому підприємство виступає організаційною формою капіталу, центром інтересів всіх учасників утворених і реалізованих економічних відносин з приводу ефективного використання відмічених вище факторів виробництва.

Існування людського капіталу відповідає рівню розвитку виробничих відносин, виділенню та розумінню сутності найважливішого фактора – людини – в економічному зростанні підприємства, галузі економіки чи країни в цілому.

“Людський фактор в економіці можна вивчати у трьох розрізах: політекономічному, гуманітарному та філософському. З політекономічної точки зору, людина – носій знань, кваліфікації, досвіду – є основною продуктивною силою суспільства, найбільшим надбанням будь-якої нації” [4, с. 212].

В сучасній економіці людський капітал перетворюється на основний ресурс, цінність якого постійно зростає. Нові знання і технології трансформують основні принципи традиційної ринкової економіки, які пов'язані з власністю, товаром, відчуженням. Знання і інформація, як основні джерела високотехнологічного виробництва, розподіляються між користувачами без втрати початкової вигоди для їх власника. Таким чином, не система власності, а система використання стає основою високотехнологічної економіки, сприяє подоланню відчуженості, характерній для попередніх форм виробництва та максимальному використанню особистого творчого потенціалу людини.

Підприємства усвідомлюють, що найбільш цінним капіталом, який вони мають в своєму розпорядженні, є знання і досвід своїх співробітників. Людський капітал надає значні конкурентні переваги підприємствам, які намагаються знайти способи і шляхи використання знань і досвіду своїх співробітників як усередині підприємства, так і за її межами, включаючи взаємовідносини з клієнтами і акціонерами.

Від того як підприємства використовують свій людський капітал, залежить не тільки їх успіх, але і здатність вижити в тяжких умовах конкуренції. Високі результати

діяльності підприємств обумовлені вдало знайденими рішеннями у сфері управління людським капіталом, яке націлене на створення інфраструктури передачі знань, важливим аспектом при цьому є формування спеціальної культури підприємства, а також моніторинг і оцінка людського капіталу.

Сучасна наука і законодавство визнають існування лише майнового капіталу, внесеного до статутного капіталу юридичної особи. Проте решта складових капіталу юридичної особи (людського і природного капіталу) не зникають.

Помилки в розумінні природи капіталу набули важливого значення лише в певний історичний період суспільного розвитку. В умовах натурального господарства розуміння дійсної ролі капіталу мало таке ж значення, як і розуміння теорії всесвіту Птолемея.

Інтелект людини, хоч і не враховується, але все одно використовується. Людський капітал реально існує і діє, хоча не враховується як, наприклад, майновий капітал. Це положення є правильним з точки зору оцінки внеску майнового капіталу його вкладниками, але неправильно теоретично і для оцінки ролі майнового капіталу цілому. Людський капітал, як складова капіталу – це значно ширше поняття, ніж статутний капітал юридичної особи, обліком якої сьогодні обмежується роль майнової складової продуктивних сил.

Отже, економічний процес, що діє, відображає існування процесів постійного оновлення людського і майнового капіталу.

У сучасних умовах ознаками інтенсивного шляху розвитку продуктивних сил є:

1) збільшення ефективності і масштабів використання людського інтелекту за рахунок залучення до інтелектуальної діяльності максимального кола учасників процесу виробництва (тобто зміна системи виробничих відносин);

2) зниження обсягу капіталовкладень, пов'язаних з подальшим нарощуванням капіталу і зростанням фондоозброєності, оскільки цей напрям використання інвестицій означає екстенсивний шлях розвитку людства.

Отже, людський капітал забезпечує переваги власності та виступає головною відмінною особливістю міжнародних корпорацій, що забезпечено наступними перевагами:

– людський капітал можна легко транспортувати до зарубіжних виробничих підприємств;

– людський капітал характеризується високою питомою вагою висококваліфікованої праці у виробництві, що створює мотив для географічного розподілу виробництва та створення вертикальних міжнародних корпорацій;

– людський капітал може бути дешево спрямований до іноземних філій без зменшення вартості або продуктивності активів, що продовжують використовуватися материнською компанією.

Сучасне підприємство є виробник не лише товарів, але й знань. Працівники підприємства займаються виробництвом знань, підприємства стають такими, що навчаються, а інновації – джерелом створеної вартості. Конкурентні переваги у вигляді нових продуктів і технологій змінюються, при цьому людський капітал в більшій мірі, ніж фізичні активи або фінансовий капітал, стає єдиною стійкою конкурентною перевагою.

Список використаних літературних джерел:

1. Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике. СПб., 1999. С.15.

2. Іванюк Й.А. Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах //www.publish.cis.2000.ru/books/book 44/ch 12..shtml.

3. Костирко Р.О., Терична Н.В., Шевчук В.О. Комплексна оцінка вартості підприємства: Монографія / За заг. ред. докт. екон. наук, академіка НАН України М.Г. Чумаченка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2008. – 278 с.

4. Философия экономики / Отв. ред. С.В. Сияков. – К.: «Альтерпрес», 2002 – 384 с.